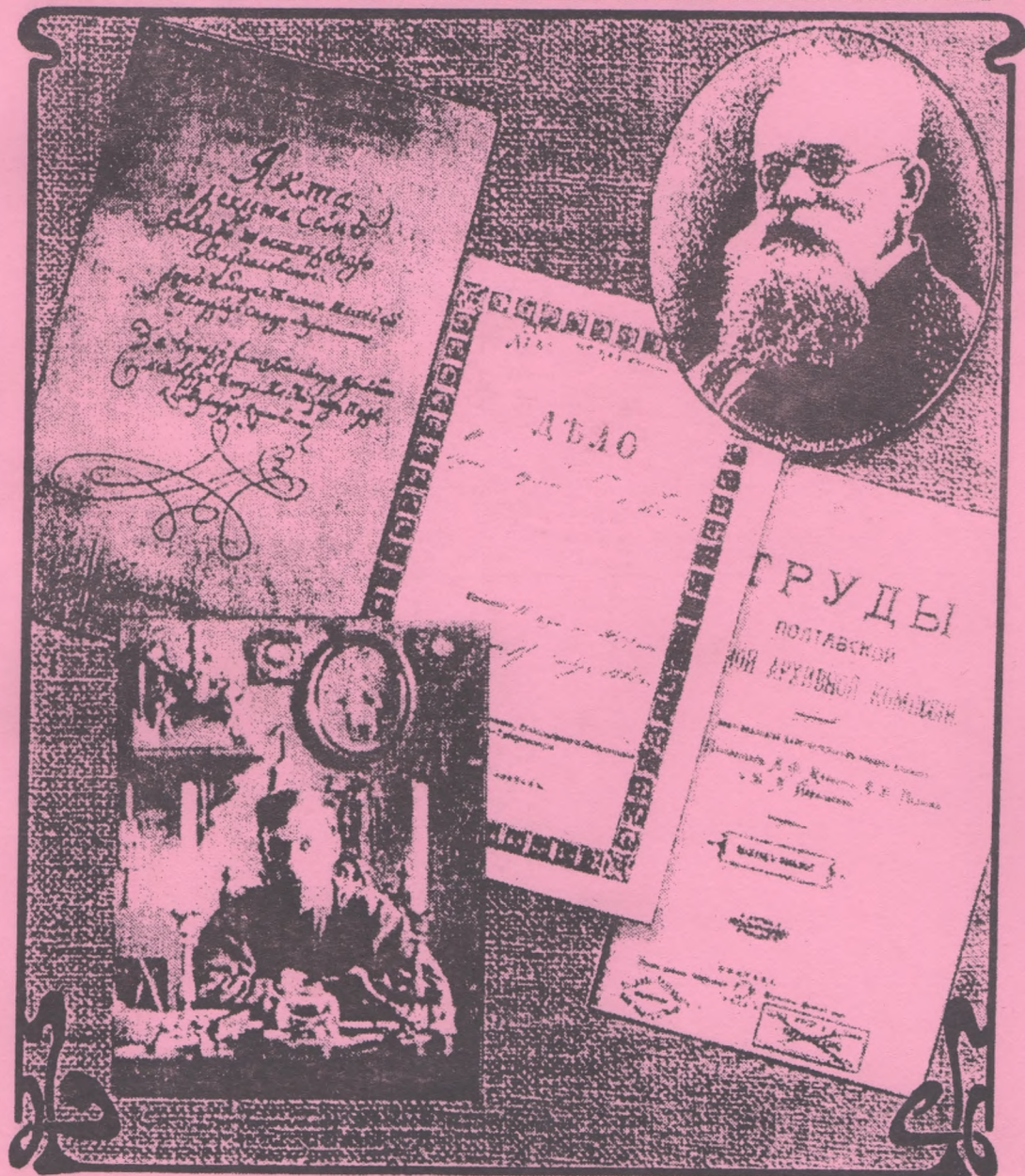

ПАМ'ЯТКИ

АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

ТОМ 11 2010

ББК 79.3 (4Укр) я5 + 63.3 (4 Укр) я5
П 15

Пам'ятки : археографічний щорічник / Держкомархів, УНДІАСД ; редкол.: С. Г. Кулешов (гол. ред.) та ін. – К., 2010. – Т. 11. – 328 с.

До щорічника включено публікації, в яких на базі архівних документів розкрито історію України, її державних установ, відносин між державою та церквою, історію архівної справи та документознавства, української політичної еміграції. Спеціальний розділ присвячено епістолярній спадщині, взаєминам видатних українських діячів та генеалогічному дослідженню польського роду.

Для істориків, архівістів, викладачів вищих навчальних закладів та інших зацікавлених читачів.

Редакційна колегія:

С. Г. Кулешов (*головний редактор*),
С. С. Артамонова (*відповідальний секретар*),
В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна, А. М. Катренко,
В. С. Лозицький, О. О. Маврін, І. Б. Матяш,
Р. Я. Пиріг, Л. Ф. Приходько, П. С. Сохань,
Є. В. Старостін, М. Ф. Шумейко

Зареєстровано у Міністерстві України у справах преси та інформації
04.06.1997 серія КВ № 2681

Зареєстровано Вищою атестаційною комісією України
як фахове видання зі спеціальності «Історичні науки»
(Бюлетень ВАК України, 2009, № 12)

Рекомендовано до друку Вченою радою Українського
науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства
(Протокол № 8 від 20 грудня 2010)

Розповсюдження та тиражування
без офіційного дозволу УНДІАСД забороняється
При передруку публікацій посилання на «Пам'ятки» обов'язкове

© Український науково-дослідний
інститут архівної справи
та документознавства, 2010
© Автори публікацій, 2010

З ІСТОРІЇ АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

УДК 930.25(477.75)“1916”

Макієнко Олексій

МАЛОВІДОМЕ ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ЗЕМСЬКИХ АРХІВІВ В УКРАЇНІ

У публікації подано тексти п'яти анкет Таврійської ученої архівної комісії з відомостями про становище архівів та архівної справи в повітових земствах Таврійської губернії у 1916 р. Зведена інформація документів допомагає визначити загальні та специфічні риси організації архівної справи в земських установах, сформулювати уявлення про місце земських архівів у системі місцевих архівів на території України в другій половині XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: земські архіви, анкета, повітова земська управа, Таврійська учена архівна комісія, Таврійська губернія.

В публикации представлены тексты пяти анкет Таврической ученой архивной комиссии с данными о состоянии архивов и архивного дела в уездных земствах Таврической губернии в 1916 г. Сводная информация документов позволяет определить общие и специфические черты организации архивного дела в земских учреждениях, сформировать представления о месте земских архивов в системе местных архивов на территории Украины во второй половине XIX – в начале XX ст.

Ключевые слова: земские архивы, анкета, уездная земская управа, Таврическая ученая архивная комиссия, Таврическая губерния.

Texts of five questionnaires of Tavriya Scientific Archival Commission with information about archives and archival affairs in the counties' of hubernyya of Tavriya in 1916 are represented in the article. The summary information allows to determine common and specific traits of organization of archival affairs in Zemstvo's institutions, to form idea about place of Zemstvo's archives in the system of local archives on the territory of Ukraine in the second half of XIX – beginning of XX century.

Key words: Zemstvo's archives, questionnaire, Zemstvo's board, Tavriya Scientific Archival Commission, hubernyya of Tavriya

Вивчення історії архівної справи в Україні у XIX – на початку XX ст. передбачає з'ясування специфіки організації та діяльності численних архівів державних і церковно-релігійних установ, громадських організацій, підприємств, приватних осіб та ін. Серед величезної кількості відомчих архівів досі маловідомими для наукового загалу залишаються архіви органів земського самоврядування, які належали до найбільших за обсягом провінційних архівів в Україні. Активне формування та функціонування їх стало можливим завдяки різновекторній культурно-господарській діяльності земських установ у той час.

© Макієнко Олексій, 2010

Архіви земств у свій час не привертали такої уваги істориків та архівознавців як архіви інших місцевих установ (губернських правлінь, окружних судів, казенних палат, духовних консисторій та ін.). Вони не були й серед пріоритетів діяльності губернських учених архівних комісій, у тому числі через загальну невизначеність прав останніх щодо архівів громадських самоврядувань¹. Самі земства залишили небагато документальних свідчень про організацію їх архівних служб. До того ж у кожному регіоні земські установи мали можливість самостійно визначати порядок функціонування архівів, керуючись власними уявленнями про роль та місце їх у діяльності органів земського самоврядування. Звідси – надзвичайне різноманіття підходів у організації архівної справи в земських установах. Враховуючи обмеженість джерел інформації про архівну практику земств, зрозумілою стає наукова вага відомостей анкетних обстежень архівів місцевих установ губернськими ученими архівними комісіями на початку ХХ ст. для вивчення архівних традицій земських установ різних регіонів України.

В Україні анкетування місцевих установ з метою виявлення стану їх архівів у 1913–1916 рр. здійснили кілька губернських учених архівних комісій – Катеринославська, Полтавська, Таврійська та Чернігівська. Узагальнення їхніх результатів дало можливість комісіям звернути першорядну увагу на заходи охорони щодо найбільш цінних у науковому відношенні архівів, яким загрожувала небезпека пошкодження та знищення. Опрацьовані матеріали анкетувань деяких регіонів було частково опубліковано². Однак первинні матеріали обстежень архівів у більшості випадків згодом було повністю втрачено.

У фонді 161 «Таврійська учена архівна комісія» в Держархіві Автономної Республіки Крим збереглися первинні матеріали анкетування установ Таврійської губернії, проведеного в 1916 р. з ініціативи вказаної комісії (ТУАК) для виявлення стану місцевих архівів. Стимулом для організації обстеження архівів Таврійської губернії стали відповідні рекомендації Першого з'їзду представників губернських учених архівних комісій у Петербурзі 6–8 травня 1914 р.³ Уже на засіданні 29 травня 1914 р. ТУАК погодилася з пропозицією її голови А. Маркевича про необхідність вжиття заходів для докладного вивчення стану місцевих архівів⁴. Обстеження їх мало відбуватися шляхом розсилки спеціальних опитувальних листів, складених за зразком анкет інших архівних комісій (зокрема, В'ятської, Курської, Рязанської, Саратовської, Смоленської, Ставропольської, Тульської ГУАК)⁵. На засіданні ТУАК 24 квітня 1915 р. зразок опитувального листа, складеного А. Маркевичем, затверджено та рекомендовано для тиражування й розсилки в усі установи Таврійської губернії⁶. Однак через обставини військового часу до практичної реалізації анкетування вдалося приступити лише навесні 1916 р.

У березні 1916 р. 1500 примірників анкет із супровідними листами голови ТУАК А. Маркевича розіслано усім місцевим установам Таврійської губернії. Текст анкети містив 27 запитань, які окреслювали напрями діяльності архівів та архівної справи в окремих установах. За

своїм змістом вона виявилася найбільше подібною до анкет В'ятської, Рязанської і Тульської учених архівних комісій⁷. Упродовж квітня-червня 1916 р. на адресу ТУАК надійшло кілька сотень заповнених бланків анкет. В окремих випадках надсилку анкет адресатам доводилося повторювати. Загалом досвід опитування було визнано ТУАК успішним. Після відповідного опрацювання отримані документи, доповнені відомостями про стан приватних архівів, планувалося опублікувати в 1917 р.⁸ Зазначеним планам комісії не судилося здійснитися ні в 1917 р., ні у подальші роки. Втім матеріали обстеження архівів Таврійської губернії на відміну від аналогічних матеріалів інших губернських учених архівних комісії на території України збереглися до наших часів. Нині вони становлять понад 85% складу документів фонду Таврійської ученої архівної комісії у Держархіві Автономної Республіки Крим (спр. № 2–18). Дослідження матеріалів анкетування ТУАК дає змогу поглибити сучасні уявлення про організацію архівної справи в регіонах України на початку ХХ ст.

Серед документів обстеження архівів Таврійської губернії привертають увагу анкети про стан архівів громадського самоврядування, в першу чергу земських установ. У нашій публікації подано тексти анкет для обстеження архівів п'яти повітових земських управ Таврійської губернії – Бердянської, Дніпровської, Євпаторійської, Перекопської і Сімферопольської. Анкет Таврійської губернської земської управи та решти повітових земських управ (Мелітопольської, Феодосійської та Ялтинської) нами ще не виявлено. Втім, наявних відомостей достатньо для визначення як загальних рис постановки архівної справи, так і специфіки організації архівних служб окремих земств.

Земські архіви виникли в результаті діловодної діяльності земських управ та їхніх службових підрозділів у 1860–1870-х рр. Порядок їх утворення та функціонування, як правило, не регламентувався спеціальними нормативними документами, у справі організації архівів земства орієнтувалися на досвід місцевих державних установ. Кожне земство формувало власну архівну службу з огляду на рівень усвідомлення в земському середовищі значення архівних документів і фінансові можливості належної організації архівної справи. Звідси в одних земствах архів розміщувався в облаштованих приміщеннях земської будівлі під завідуванням архіваріуса з окремим грошовим утриманням (Бердянське і Дніпровське земства), в інших – у малоприсадебних для нормального функціонування архівів сараях і підвалах без спеціального архівного персоналу (Євпаторійське і Сімферопольське земства), а подекуди навіть був розпорошений між декількома населеними пунктами (Перекопське земство). Винагороду праці архіваріуса Бердянської повітової земської управи в 720 крб. річного утримання слід вважати безпрецедентною для повітових земств й однією з найвищих для губернських земств України⁹.

Різниця в постановці архівної справи у земствах економічно розвинутих материкових повітів Таврійської губернії та відсталіших кримських повітів стає очевидною при розгляді динаміки комплектування земських архівів. Як засвідчують дані анкет, у період максимальної інтенсифіка-

ції процесів земського діловодства в роки Першої світової війни архів Дніпровського земства щорічно поповнювався приблизно 175 справами, тоді як найбільш успішне серед кримських земств – Сімферопольське – передавало на зберігання тільки 120–150 справ, а Євпаторійське – лише до 50–60 справ у рік.

Значний інтерес викликає інформація про обсяг та склад земських архівів, що, як правило, не відображена в інших історичних джерелах. На обсяг конкретного земського архіву, окрім інтенсивності його комплектування, впливала наявність (або відсутність) практики періодичного знищення малоцінних справ. За анкетними відомостями, у 1916 р. в архіві Бердянського земства нараховувалося 4887 од. зб., Сімферопольського – 3938, а Дніпровського – 3836, що дає підстави їх віднести до найбільших повітових архівів. Земські архіви зазвичай склалися з діловодних і статистичних документів самих земських установ, починаючи з 1860-х рр. Втім, як засвідчує анкета Євпаторійської повітової земської управи, в окремих випадках земські архіви мали й інші джерела комплектування, концентруючи окрім власне земської документації архівні документи інших місцевих установ, субсидованих земством (судово-мирових установ, повітових присутствій у селянських справах тощо).

Земства приділяли належну увагу впорядкуванню власних архівів. Архівні справи та книги зберігалися підшитими, переплетеними та зв'язаними в окремі в'язки у шафах на полках; було створено базовий обліково-довідковий апарат (нумерація справ, книг і в'язок, інвентарні описи, в окремих випадках – алфавіти справ). Загалом стан земських архівів вигідно відрізнявся від стану більшості місцевих архівів Таврійської губернії.

У контексті історії земських архівів Таврійської губернії важливим є з'ясування подальшої долі документальної спадщини місцевих земств. У 1917–1920 рр. архіви Таврійської губернії, у тому числі й архіви земських установ, зазнали серйозних втрат в умовах військово-політичної нестабільності та гострих соціальних катаклізмів у регіоні. Спроби Таврійської ученої архівної комісії завадити знищенню архівних цінностей у повітах виявилися загалом малоефективними. Після остаточного утвердження радянської влади в Північній Таврії та Криму восени 1920 р. у зв'язку з гострою паперовою кризою місцеві архіви перетворилися на головний об'єкт широкомасштабної утилізаційної кампанії. В результаті господарської діяльності поліграфвідділів раднаргоспів та заготівельних підрозділів Головопаперу РСФРР особливо постраждали земські архіви. Розташовані в колишніх земських будівлях, зайнятих переважно установами раднаргоспів, вони ставали першими жертвами утилізаційних робіт. Так, уже наприкінці 1920 – першій половині 1921 рр. архіви земських управ Бердянського, Дніпровського й Мелітопольського повітів було практично повністю знищено місцевими поліграфвідділами¹⁰. Від колишнього архівного багатства земств трьох північних повітів Таврійської губернії залишились тільки окремі статистичні матеріали, своєчасно відібрані для практичних потреб місцевих ор-

ганів статистики¹¹. Аналогічно складалася ситуація і в кримських повітах. У Євпаторії місцева архівна комісія під керівництвом члена ТУАК, шкільного викладача В. Штифтаря змогла врятувати від поліграфвідділу раднаргоспу менше половини земського архіву (до 250 пудів)¹². У Джанкої в сараї окрвиконкому паперову кризу пережили тільки незначні залишки земського архіву (близько 40 пудів)¹³. У Феодосії останні невикористані для канцелярських потреб земські документи загинули в підвалі окрвиконкому під час повені влітку 1923 р.¹⁴ Документи земських архівів через відсутність належного контролю за їхньою збереженістю наповнювали ринки Сімферополя та інших міст регіону.

Порятунок залишків земських архівів у Криму став безумовною заслугою місцевої архівної служби – Кримцентрархіву. Співробітники Кримського архівного управління вживали можливі заходи для запобігання загибелі архівів губернської та повітових земських управ. Уже у березні 1921 р. з ініціативи голови ТУАК, архіваріуса Кримархіву А. Маркевича було вирішено терміново перевезти до Центрального архіву Криму дуже постраждалий архів губернського земства¹⁵. Приміщення, де розміщувалися архіви Таврійського губернського та Сімферопольського повітового земств, було оглянуто й опечатано¹⁶. Влітку 1923 р. зазначені фонди було сконцентровано й обліковано в історичному архіві ЦАУ Кримської АСРР. У районних архівах концентрація залишків архівів повітових земств відбулася до кінця 1920-х рр.

Нині фрагменти архівів земських управ Таврійської губернії зберігаються у фондах земських установ державних архівів Автономної Республіки Крим, Запорізької та Херсонської областей, а також ЦДАВО України. Найповніше документи земських установ Таврійської губернії є у фондах Держархіву Автономної Республіки Крим: Таврійської губернської земської управи (971 од. зб.) та її статистичного бюро (150 од. зб.), Євпаторійської (991 од. зб.), Сімферопольської (532 од. зб.), Ялтинської (446 од. зб.), Перекопської (18 од. зб.) та Феодосійської (10 од. зб.) повітових земських управ, а також деяких інших земських установ (335 од. зб.). У Державному архіві Запорізької області архівні документи земського походження сконцентровано передусім у фондах земських статистичних бюро – Бердянського (62 од. зб.), Дніпровського (525 од. зб.) та Мелітопольського (896 од. зб.). Окремі справи Дніпровської повітової земської управи відклалися у відповідних фондах Державного архіву Херсонської області (30 од. зб.) і ЦДАВО України (11 од. зб.). Загалом же документи земських установ Таврійської губернії збереглися у складі 29 фондів земських установ з 5106 од. зб. (за даними справ фондів).

Подані у нашій публікації документи допомагають визначити загальні та специфічні риси організації архівної справи в земських установах Таврійської губернії, а також розширити уявлення про місце земських архівів у системі місцевих архівів на території України в другій половині XIX – на початку XX ст.

Для полегшення порівняльного аналізу анкети п'яти земських архівів подано у формі таблиці. Тексти анкет надруковано мовою оригіналу із

збереженням орфографічних і стилістичних особливостей. У квадратних дужках відтворено текст авторських скорочень та пропущених слів.

¹ Труды Первого съезда представителей губернских ученых архивных комиссий и соответствующих им установлений 6–8 мая 1914 года. – СПб., 1914. – С. 38, 73.

² *Дорошенко Д.* Об архивах Екатеринославской губернии (по данным официальной анкеты). – Екатеринослав, 1914. – 11 с.; *Павловский И. Ф.* Описание архивов Полтавской губернии. – Полтава, 1915. – 62 с.

³ Труды Первого съезда представителей губернских ученых архивных комиссий ... – СПб., 1914. – С. 72–73.

⁴ Протоколы заседаний Таврической Ученой Архивной Комиссии // ИТУАК. – 1914. – № 51. – С. 321.

⁵ Там само, С. 335–336.

⁶ Протоколы заседаний Таврической Ученой Архивной Комиссии // ИТУАК. – 1915. – № 52. – С. 252.

⁷ Труды Первого съезда представителей губернских ученых архивных комиссий ... – С. 80–81, 84–85, 93–97.

⁸ Отчет о деятельности Таврической Ученой Архивной Комиссии за 1916-й год // ИТУАК. – 1918. – № 55. – С. 370.

⁹ *Смирнов А. И.* Земский исторический музей. Опыт организации. – Ярославль, 1915. – С. 62–63.

¹⁰ Держархів Запорізької обл., ф. Р-12, оп. 1, спр. 7, арк. 8, 9, 13, 14 зв., 17–17 зв., 28.

¹¹ Держархів Запорізької обл.: короткий довідник. – Запоріжжя, 1998. – С. 9.

¹² Держархів Автономної Республіки Крим, ф. Р-415, оп. 1, спр. 10, арк. 43–43 зв.

¹³ Там само, арк. 74.

¹⁴ Там само, спр. 12, арк. 106 зв.

¹⁵ Там само, спр. 5, арк. 6.

¹⁶ Там само, арк. 24, 25, 39.

ОПРОСНЫЕ ЛИСТЫ ТАВРИЧЕСКОЙ УЧЕНОЙ АРХИВНОЙ КОМИССИИ

Бердянская уездная земская управа, № 129	Днепровская уездная земская управа, № 198	Евпаторийская уездная земская управа, № 247	Перекопская уездная земская управа, № 295	Симферопольская уездная земская управа, лист № 69
1. Какого ведомства архив: (Правит[ельственного] учреждения, обществ[енного] учреждения, церкви, монастыря, частного лица).				
Бердянского Земства.	Архив общественного учреждения.	Земский	Перекопской Уездной Земской Управы	Симферопольской Уездной Земской Управы.
2. Название архива и местонахождение: (губерния, уезд, город, волость, село, усадьба, монастырь, церковь и пр.)				
Город Бердянск Таврической губернии.	Днепровской уездной земской управы в г. Алешках, Днепровского уезда, Тавр[ической] губ[ернии].	Земский – в г. Евпатории.	Часть архива находится в г. Перекопе, а часть в пос. Джанкой ¹	Архив Управы в г. Симферополе по Пушкинской ул., дом Земства.

Бердянская уездная земская управа, № 129	Днепровская уездная земская управа, № 198	Евпаторийская уездная земская управа, № 247	Перекопская уездная земская управа, № 295	Симферопольская уездная земская управа, лист № 69
<p>3. Отведено ли для архива особое здание, и если отведено, то каково оно: казенное или частное, каменное или деревянное, удобно ли, светло и сухо и безопасно ли в пожарном отношении, есть ли в нем ставни, решетки.</p>				
<p>Архив помещается в каменном здании Земской Управы, на втором этаже и в пожарном отношении не представляется опасности.</p>	<p>Особого здания для архива нет.</p>	<p>Да, земское, каменное, светлое, сухое, среди земских строений, с железными решетками.</p>	<p>Отведены в Перекопе и Джанкое здания, принадлежащие земству. Сухие и безопасные в пожарном отношении. В здании, находящемся в Джанкое, имеются ставни и решетки, а в Перекопе архив находится в бывшем здании Земской Управы, в котором решеток не имеется.</p>	<p>В подвальном этаже, принадлежащего Земству каменного дома, для архива отведено 2 комнаты. Помещение сухое, но недостаточно светлое, ставень и решеток на нем нет.</p>
<p>4. Если особого здания нет, то где помещается архив и каково его помещение.</p>				
<p>Помещение архива состоит из одной комнаты в здании Управы – длина 2,60 [саж.], ширина 1,73 [саж.] (4,5 кв. саж.), высота 1,27 саж. (5,72 куб. саж.).</p>	<p>Помещается в здании, принадлежащем Земской Управе, в отдельной комнате деревянно-камышевого дома, с одним окном и со ставнями внутри; светлое, сухое, в пожарном отношении безопасно.</p>	<p>В отведенном помещении (сарай), одна дверь и два окна.</p>	<p>—</p>	<p>—</p>
<p>5. Каков личный состав архива: сколько человек заняты исключительно архивом, штатный ли состав или по найму, есть ли отдельное лицо (архивариус), заведующее архивом; если нет, то кто заведует; полагаются ли сторожа, и сколько их.</p>				
<p>Архивом заведывает канцелярский [служащий] Управы.</p>	<p>Один архивариус штатный, отдельного сторожа для архива нет, а имеется надзор сторожа общего здания, где помещается архив.</p>	<p>Отдельного лица (архивариуса) нет, заведует один служащий Управы – безвозмездно. Помещение при квартире сторожа Управы.</p>	<p>Заведует архивом один из служащих в Канцелярии Земской Управы. Особых сторожей нет.</p>	<p>Архивом заведует один из служащих в Канцелярии Управы.</p>
<p>6. Каков ежегодный расход на содержание лиц, служащих в архиве; если лиц несколько, то сколько получает каждое лицо.</p>				

Бердянська уездная земская управа, № 129	Днепровская уездная земская управа, № 198	Евпаторийская уездная земская управа, № 247	Перекопская уездная земская управа, № 295	Симферопольская уездная земская управа, лист № 69
Содержание архивариуса 720 рублей в год.	Расход на служащих в архиве: на архивариуса – 200 р[ублей] в год.	–	За заведывание архивом служащий Управы получает 10 руб. в месяц.	Особого вознаграждения за заведывание архивом не установлено.
7. Сколько расходуется на содержание помещения архива (отопление, освещение, хозяйственные и канцелярские расходы). Какая ценность помещения архива.				
Другого расхода, кроме отмеченного в № 6, не имеется.	На содержание архива, отопление, канцелярские расходы и пр. около 50 [рублей] в год. Помещение – бесплатное.	Нет.	–	Ничего не расходуется.
8. Из каких источников покрывается расход по содержанию личного состава и помещения архива (казенный штат, канцелярские суммы или частные средства).				
Из средств Земской Управы.	Расход по содержанию архива покрывается земскими средствами.	–	Из средств Перекопского Земства.	–
9. Как хранятся дела в архиве: на полках, в шкафах, сундуках, картонах, коробках, папках, связках, или свалены в кучи на полу; есть ли переплетенные книги; как велики на глаз связки и картоны; есть ли общая нумерация связкам и картонам.				
Дела и денежные книги бухгалтерии хранятся в шкапах и на полках в связках.	Дела хранятся на полках и в шкафах, в папках и связках по 10-18 дел. Переплетенные книги имеются. Связки размером около $\frac{3}{4}$ арш. высоты. Общей нумерации папкам и связкам нет.	На полках, в связках, до одного пуда каждая связка.	Дела хранятся в архиве на полках. Общая нумерация связкам есть и книгам переплетенным. Каждая связка дел и книг весит приблизительно 30 фунтов.	На полках, нумерация есть.
10. Каково количество дел в архиве по описи, если есть, или приблизительно: сотни, тысячи, десятки тысяч номеров.				
В архиве имеется по описи 4887 дел.	Количество дел в архиве по описям – 3836.	Приблизительно более одной тысячи дел.	Приблизительно тысячи.	2737 дел и книг 1201
11. Если есть опись, то представляет ли она отдельную книгу или представляет надписи на ярлыках при делах; все ли дела архива вошли в опись и если нет, то сколько описанных и неописанных; есть ли алфавиты и как они составлены: по фамилиям, местностям или содержанию дел; есть ли общий алфавит всему архиву или его отделам. Количество описей, алфавитов, тетрадей, карточек.				

Бердянська уездная земская управа, № 129	Днепровская уездная земская управа, № 198	Евпаторийская уездная земская управа, № 247	Перекопская уездная земская управа, № 295	Симферопольская уездная земская управа, лист № 69
Имеются опись, алфавит делам и ярлыки на последних.	Описи представляют отдельные три книги. Все дела архива вошли в опись. Алфавиты не ведутся.	Общая опись всем земским делам в особой книге, алфавита нет.	Описи имеются за каждый год, переплетенные в одну книгу. В опись вошли все дела. Алфавитов не имеется.	Есть общая опись в виде книги; все дела внесены в опись; алфавита нет.
<i>12. К какому времени относятся старейшие дела в архиве. Каково вообще содержание дел архива и каких оно годов.</i>				
С 1866 по 1912 гг.	Старейшие дела архива – 1866 г. Содержание дел архива находится в удовлетворительном виде. Дела в архиве начиная с 1866 по 1913 г. включительно.	К 60-м годам, дела Земской Управы, бывших Судебных мировых Учреждений ² и Непременных членов Крестьянских Присутствий ³ .	Старейшие дела в архиве относятся к 1866 г.	1866 г. Архив находится в удовлетворительном состоянии.
<i>13. Нет ли среди дел архива: предметов древности или искусства, церковной утвари, икон, писем замечательных лиц, книг св[ященно]го писания, богослужебных и исторических.</i>				
Не имеется.	Нет.	Нет.	Нет.	Нет.
<i>14. Продолжают ли поступать в архив документы, или прием их уже прекратился; если прекратился, то с какого времени.</i>				
Нет.	Ответ на настоящий вопрос к земскому архиву не относится.	Продолжают только земские.	Поступают дела и книги только Земской Управы.	Принимаются в архив дела и книги по истечении года.
<i>15. Сколько принимается дел в год (приблизительно), из каких ведомств, учреждений, канцелярий</i>				
Нет.	Дел принимается в год в архив около 175, в последние годы.	Из Канцелярии Земской Управы до 50–60 дел.	До 100 дел, исключительно дела Земской Управы.	Приблизительно 120–150 дел в год исключительно принадлежащие Управе.
<i>16. Не хранятся ли в архиве документы, попавшие когда-нибудь от частных лиц, и какие это документы.</i>				
Нет.	Нет.	Нет.	Нет.	Нет.
<i>17. Не хранятся ли в архиве дела того только ведомства, от которого он зависит, или в нем находятся и дела других учреждений или канцелярий, и какие именно.</i>				

Бердянская уездная земская управа, № 129	Днепроvская уездная земская управа, № 198	Евпаторийская уездная земская управа, № 247	Перекопская уездная земская управа, № 295	Симферопольская уездная земская управа, лист № 69
Дела Бердянского земства.	Дела хранятся в архиве исключительно Земской Управы.	Кроме земских – хранятся дела бывших Крестьянских Присутствий, Непременных членов и Судебно-мировых Учреждений.	Дел других учреждений в архиве нет.	Только Симферопольской Уездной Земской Управы.
18. Нет ли в архиве дел и документов из учреждений уже несуществующих, упраздненных, например: управы благочиния, земских судов, расправы, шестигласной думы и пр.				
Нет.	Нет.	Нет.	Нет.	Нет.
19. Если документы уничтожались (продавались или истреблялись), то с чьего разрешения и когда.				
Нет.	Нет.	Нет.	Не уничтожались.	Не уничтожались.
20. Не передавались ли из архива дела (и какие именно) в другие архивы, учреждения, канцелярии, и если передавались, то временно или на постоянное хранение.				
Нет.	Нет.	Все дела по продовольственной части переданы на постоянное хранение в Евпаторийский Уездный Съезд ⁴ .	Не продавались.	Не передавались.
21. Нет ли сведений о распоряжениях правительства и местного начальства, которые касаются архива: правил о хранении, описании, уничтожении документов, о сдаче дел в архив т.д.				
Не имеется.	Нет.	Нет.	Нет.	Сведений нет.
22. Описаны ли рукописи архива, и если описаны, то полностью или частью.				
Нет.	Нет.	Нет.	Нет.	Рукописей нет.
23. Количество погибших архивных дел и документов (приблизительно) от огня, сырости, мышей.				
Не было.	Количество погибших дел старейших около 20	Нет.	Нет.	Нет погибших дел.
24. Количество уничтоженных архивных дел и документов (приблизительно) путем сожжения и продажи на пуды по признанию их неподлежащими хранению.				

Бердянская уездная земская управа, № 129	Днепроvская уездная земская управа, № 198	Евпаторийская уездная земская управа, № 247	Перекопская уездная земская управа, № 295	Симферопольская уездная земская управа, лист № 69
Нет.	Нет.	По признанию Управоvю неподлежащими хранению некоторые дела Земской Управы были уничтожены путем сожжения.	Дела не уничтожались и не продавались.	Не уничтожались.
25. Какие дела уничтожались.				
Нет.	Дела не уничтожались.	Земские – неподлежащие хранению (частная незначительная переписка)	–	Не уничтожались.
26. Не был ли архив уничтожен пожаром, частью или вполне. Не подвергался ли он наводнениям или разорению от неприятеля.				
Нет.	Нет.	Нет.	Нет.	Не был
27. Какие меры и средства необходимы для лучшего устройства архива.				
–	В принятии особых мер для лучшего устройства архива надобности не встречается.	Устройство небольшого здания и причисление особого лица (архивариуса) для заведывания архивом.	[не заповнено. – О. М.]	Помещение архива удовлетворительное.

Таблицю складено за оригіналами анкет:

Держархів Автономної Республіки Крим, ф. 161, оп. 1, спр. 2, арк. 69–70 зв. (№ 69);

Там само, спр. 3, арк. 42–43 зв. (№ 129);

Там само, спр. 4, арк. 57–58 зв. (№ 198);

Там само, спр. 5, арк. 22–23 зв. (№ 247);

Там само, спр. 6, арк. 24–25 зв. (№ 295).

¹ На початку ХХ ст. у Перекопському повіті адміністративний центр знаходився в м. Перекоп, а економічний центр – у селищі Джанкой. Починаючи з 1880-х рр. Перекопське повітове земське зібрання кілька разів безуспішно клопоталося про перенесення повітових адміністративно-господарських і судових установ із Перекопа до Джанкою. Поступово органи земського самоврядування були переведені до селища Джанкой.

² Судові мирові установи – дільничні та почесні мирові судді, з'їзд мирових суддів (касаційна інстанція) – вперше запроваджені в Російській імперії судовою реформою 1864 р. Розглядали дрібні кримінальні та цивільні справи. Мирові судді обиралися органами земського та міського самоврядування, на їхнє утримання призначалися відповідні кошти. У 1889 р. були ліквідовані в більшості регіонів Російської імперії

у процесі нових перетворень судової системи, їхні функції перейшли до земських начальників, міських суддів, повітових членів окружних судів та повітового з'їзду. З 1912 р. інститут мирового судочинства в Росії було відновлено.

³ Повітові у селянських справах присутствія згідно з «Положенням про зміни в устрої місцевих установ у селянських справах» від 27 червня 1874 р. замінили інститут мирових посередників та їхні повітові з'їзди. Здійснювали нагляд за селянським громадським самоврядуванням. Функціонували під керівництвом повітового предводителя дворянства у складі обов'язкового («непременного») члена, справника, голови земської управи, одного з почесних мирових суддів (за запрошенням міністра юстиції). Обов'язковий член присутствія, у віданні якого знаходилося вирішення поземельних справ, призначався міністром внутрішніх справ із двох кандидатів, обраних раз на три роки губернським земським зібранням із дворян-землевласників. Апеляційною інстанцією на рішення повітового у селянських справах присутствія слугувало губернське у селянських справах присутствіє. За «Положенням про земських дільничних начальників» від 12 липня 1889 р. функції повітового у селянських справах присутствія передано земським начальникам.

⁴ Повітовий з'їзд – колегіальний судово-адміністративний орган, запроваджений згідно з «Положенням про земських дільничних начальників» від 12 липня 1889 р. для нагляду за діяльністю земських начальників та волосних правлінь, виступав апеляційною інстанцією на рішення земських начальників та волосних судів. Для утримання апарату повітового з'їзду земство виділяло щорічні грошові субсидії.

УДК [930. 22+35.077.1]:94(477)

Леміш Наталія

«СТАРОВИННИЙ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ ПИСЬМОВНИК» ЯК ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТКА ТА ДЖЕРЕЛО ДОКУМЕНТОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

У статті досліджено «Старовинний малоросійський письмовник», його структуру; визначено зміст та склад зразків документів, вміщених у ньому, з погляду історичного документознавства.

Ключові слова: організація діловодства, письмовник, документ.

В статье исследован «Старинный малороссийский письмовник», его структура; определено содержание и состав образцов документов, вошедших в него, с точки зрения исторического документоведения.

Ключевые слова: организация делопроизводства, письмовник, документ.

The article carries out research on Ancient «Malorussia manual of letter-writing» and its structure. The content and the composition of samples of documents published in it in terms of historical documentation are determined here.

Key words: organization of record keeping, letter-writing, documents.

Простеження змін у процесі документування в різні історичні періоди є одним з провідних принципів історичного документознавства.

Питання щодо теоретичного обґрунтування процесу документування виникали ще з давніх часів (до створення відокремлених діловодних структур). Практика роботи з документами, навички стосовно способів

© Леміш Наталія, 2010